

NEMATERIJALNO KULTURNO NASLIJEĐE I UPRAVLJANJE KULTURNIM PROSTORIMA U OKVIRU ISLAMSKE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI

Elvir DURANOVIĆ
Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka
elvir.duranovic@iitb.ba

SAŽETAK: Nematerijalno kulturno naslijeđe, ili *živa vjerska baština*, važan je segment kulturnog identiteta svake etničke ili vjerske zajednice. Prema UNESCO “Konvenciji”, nematerijalno kulturno naslijeđe, između ostalog, obuhvata *kulturne prostore*, a ispoljava se u pet domena od kojih treća obuhvata: *društvene prakse, rituale i svečane događaje*. U okviru ove domene na otvorenoj Preliminarnoj listi nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine nalazi se hodočašće na Ajvatovicu. Autor u ovom radu predstavlja dosadašnja iskustva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u organiziranju hodočašća na Ajvatovicu, propituje mogućnost zaštite Ajvatovice kao žive vjerske baštine te skreće pažnju na određene izazove s kojim bi se, eventualno, organizatori dovišta na Ajvatovici u budućnosti mogli suočiti. Autor u radu promovira sljedeći *kulturni prostor*, dovište kod Brateljevačke pećine kod Kladnja koji bi se, uz Ajvatovicu, mogao naći na Preliminarnoj listi nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: *nematerijalno kulturno naslijeđe, kulturni prostori, hodočašće na Ajvatovicu, Brateljevačka pećina, Islamska zajednica, Bosna i Hercegovina*

Uvod

Bogatstvo sadržaja koji podjednako obuhvataju i snažno dotiču vjerski i nacionalni identitet Bošnjaka, s dubokom simbolikom traganja za vodom kao izvorom života, moćnom molitvom koja, prema narodnom predanju, nakon uloženog truda Božijom odredbom i najčvršću stijenu pretvara u prah te dobrim ljudima Ajvaz-dedom i Hasanom Kafijom Pruščakom koji zajedno sa svojim duhovnim potomcima

više vole drugima nego sebi, čine Ajvatovicu jedinstvenim dovištem u Bosni i Hercegovini, što su muslimani Bosne i Hercegovine i šire odavno prepoznali.¹ Hodočašće na Ajvatovicu kao najpoznatije i najmasovnije bošnjačko dovište stavljeno je na otvorenu Preliminarnu listu

nematerijalnog kulturnog naslijeđa Federacije Bosne i Hercegovine odlukom Federalnog ministra kulture i sporta broj 03-40-4-1963/12 od 3. septembra 2012.² Informacija o ovoj listi upućena je Državnoj komisiji za saradnju s UNESCO-om koja ju je usvojila i uvrstila na

¹ O dovištu na Ajvatovici vidi: Čepalo, 1991; Hadžić, 2005; Grupa autora, 2010; Duranović, 2018.

² “Odluka o formiranju otvorene preli-

narne liste nematerijalnog kulturnog naslijeđa u Federaciji Bosne i Hercegovine, online adresa: <https://ich.unesco.org/doc/src/33968.pdf> (Dostupno, 25.1.2023)

Preliminarnu listu nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine.³ U izradi prijedloga Preliminarne liste za Federaciju Bosne i Hercegovine učestvovali su stručnjaci Etnološkog odjela Zemaljskog muzeja u Sarajevu, dok iz Islamske zajednice, koliko je nama poznato, niko nije bio konsultiran oko davanja prijedloga da se hodočašće na Ajvatovicu uvrsti na ovu listu. Ta činjenica naglašava važnost angažiranijeg uključivanja kadra u naučnim i naučnoistraživačkim institucijama Islamske zajednice na projektima istraživanja materijalnog kulturnog naslijeđa i žive vjerske baštine, a čiji bi rad u budućnosti trebao voditi k tome da državni organi na svim nivoima prepoznaju Islamsku zajednicu kao adekvatnog partnera u prezentiranju i zaštiti materijalne i nematerijalne kulturne baštine u njenom vlasništvu.

Budući da je, shodno UNESCO-ovoj "Konvenciji o očuvanju nematerijalnog kulturnog naslijeđa" iz 2003.⁴, hodočašće na Ajvatovicu jedini muslimanski *kulturni prostor* na kojem se ispoljava: *društvena praksa, ritual i svečani događaj* a koji je stavljen na otvorenu Preliminarnu listu Bosne i Hercegovine, u radu ćemo se fokusirati na iskustva Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini u upravljanju Ajvatovicom kao nematerijalnim kulturnim naslijeđem i eventualnim izazovima u vezi s tim. Rad se sastoji iz tri dijela:

- a) dosadašnje iskustvo Islamske zajednice u upravljanju hodočašćem na Ajvatovicu;
- b) izazovi s kojima se Zajednica u budućnosti može suočiti u upravljanju hodočašćem na Ajvatovicu;
- c) mogućnosti Zajednice za proširenje prijedloga otvorene Preliminarne liste nematerijalnog kulturnog naslijeđa.

Dosadašnje iskustvo Islamske zajednice u upravljanju hodočašćem na Ajvatovicu

Hodočašće na Ajvatovicu u dosadašnjem periodu realizirano je u okviru manifestacije "Dani Ajvatovice" koju planira Organizacioni odbor. Odluku o predsjedniku i članovima Organizacionog odbora donosi Travničko muftijstvo. Od obnavljanja Ajvatovice 1990. godine do danas na čelu Organizacionog odbora nalazi se travnički muftija. Mandat Odbora je četiri godine. Djelovanje Organizacionog odbora na razvoju dovišta na Ajvatovici odvijalo se u tri primarna smjera: izgradnja infrastrukturnih objekata na Ajvatovici i njenoj okolini, očuvanje i promoviranje islamske duhovnosti te jačanje bošnjačkog nacionalnog identiteta. Na svim poljima postignuti su određeni rezultati. U okviru razvoja infrastrukture na Ajvatovici među značajnijim realiziranim projektima su: asfaltiranje puta od Prusca do ajvatovačke livade, izgradnja musale na livadi, uređivanje staze do i kroz ajvatovačku stijenu, izgradnja česmi za abdest te nedavna izgradnja džamije iznad ajvatovačke livade. Realizirani infrastrukturni projekti olakšali su dolazak na Ajvatovicu i učinili ugodnijim boravak na njoj što je utjecalo na to da je Ajvatovica, u određenoj mjeri, postala poželjna destinacija izletnicima i turistima tokom većeg dijela godine. (Ajvatovica, jučer..., 2022)

Vjerski program u "Danima Ajvatovice" koji se u današnje vrijeme organizira s ciljem jačanja i promoviranja islamske duhovnosti značajno je izmijenjen i unaprijeđen u odnosu na program koji se izvorno njegovao na Ajvatovici do njene zabrane 1947. godine. Prije zabrane vjerski sadržaji povodom Ajvatovice bili su organizirani u dva dana: u nedjelju navečer imami su učili mevlud u nekoj od prusačkih džamija uz predavanje

učenijeg alima, a u ponedjeljak su se učile džematske dove na ajvatovačkoj stijeni.⁵ Obnavljanjem Ajvatovice 1990. godine Organizacioni odbor donio je odluku da "Dani Ajvatovice" neće biti samo vjerska, već i naučna, kulturna i sportska manifestacija. Proširivanje programa "Dana Ajvatovice" podrazumijevalo je uvođenje više vjerskih sadržaja u većini gradova na području Muftijstva travničkog. Te 1990. godine vjerski programi organizirani su kao i ranije dva dana: u subotu i nedjelju, a uz tradicionalni zikr i mevlud u Pruscu, upriličen je i mevlud u subotu poslije podne-namaza u Bašdžamiji u Donjem Vakufu. Važno je napomenuti da je Organizacioni odbor "Dana Ajvatovice" 1990. godine, iako ranije nije postojala takva praksa, uveo mevlud za žene u nedjelju poslije podne-namaza u Pruscu, čime je i za žene koje prvih godina nakon obnavljanja Ajvatovice nisu pohodile stijenu, organiziran zanimljiv vjerski program. (Program Ajvatovice..., 1990:5) Vjerski program u "Danima Ajvatovice" zaokružen je klanjanjem džuma-namaza na platonu porušene Bašdžamije u Donjem Vakufu 1997. Godine. (Gafić, 1997:25) Nakon 1997, svake naredne godine jedan od važnijih sadržaja "Dana Ajvatovice" bila je džuma u ovoj džamiji, a kasnije i džume u svim centralnim džamijama na području Muftijstva travničkog u petak pred Ajvatovicu. (Gafić, 1997:25) Koncept vjerskog programa "Dana Ajvatovice" koji se sastojao od: centralne džume u petak, mevluda, zikra i predavanja u subotu navečer, te klanjanja podne-namaza i učenja dove u nedjelju, inspirisao je organizatore drugih tradicionalnih kalendarskih dovišta u Bosni i Hercegovini tako da se danas može govoriti o unificiranosti vjerskog programa svih dovišta u našoj zemlji pod utjecajem Ajvatovice. (Duranović, 2020:109-117)

³ "Preliminarna lista nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine", online adresa: <https://unesco.bih.mcp.gov.ba/konkursi/?id=15125> (Dostupno, 25.1.2023)

⁴ "Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog naslijeđa", Pariz, 17. oktobra 2003, online adresa: [https://www.finks.gov.ba/ARHIVA/files/Konvencija-o-](https://www.finks.gov.ba/ARHIVA/files/Konvencija-o-ocuvanju-nematerijalnog-kulturnog-naslijeja.pdf)

[ocuvanju-nematerijalnog-kulturnog-naslijeja.pdf](https://www.finks.gov.ba/ARHIVA/files/Konvencija-o-ocuvanju-nematerijalnog-kulturnog-naslijeja.pdf) (Dostupno, 25.1.2023)

⁵ O vjerskom programu na Ajvatovici do 1947. vidi: Zečević, 1928:344-346.

Uz to, poslije Agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995) Organizacioni odbor je proširivanjem sadržaja djelovao u pravcu promoviranja "Dana Ajvatovice" kao centralne manifestacije bošnjačkog naroda na kojoj će se prezentirati sve najljepše što bošnjački genij proizvede u mišljenju i umjetnosti tokom jedne kalendarske godine. U tom smislu su koncipirani kulturni sadržaji programa manifestacije u proteklom periodu poput: promocija knjigā, nastupa folklornih društava, organiziranja koncerata duhovne muzike, dramskih predstava i dr.

Pored toga, specifični dolazak konjanika s bajracima na Ajvatovicu uz pjevanje karakterističnih ilahija sadrži značajne potencijale za jačanje bošnjačkog nacionalnog identiteta. Slika okupljanja konjice u Pruscu *pobjegla* je iz slavne bošnjačke prošlosti i epske tradicije da bi, odupirući se neumoljivom vremenu, bdjela nad identitetom Bošnjaka raspirujući njihov nacionalni žar sve do današnjih dana. (Duranović, 2018:355) Svake godine u "Danima Ajvatovice" Bošnjaci u tradicionalnoj nošnji na okićenim konjima sa zelenim bajracima evociraju uspomene na slavne dane svoje prošlosti. Bitke koje su Bošnjaci kroz historiju vodili pod ovim zastavama nisu primarno imale za cilj zaštitu osmanskih interesa u Bosni i Hercegovini, već odbranu rodne grude i domovine Bošnjaka. Stoga, viteški duh Ajvatovice čuva uspomenu na ta davna vremena podsjećajući Bošnjake da budno čuvaju i paze svoju Bosnu i Hercegovinu kao njihovi slavni preci stoljećima ranije. (Duranović, 2018:358)

Koncipirano na način da djeluje podjednako na duhovno i nacionalno biće Bošnjaka muslimana, hodočašće na Ajvatovicu s hiljadama posjetilaca

godišnje svakako zaslužuje da se nađe na Preliminarnoj listi nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine.

Izazovi s kojima bi se Islamska zajednica mogla suočiti u upravljanju hodočašćem na Ajvatovicu

U ovom dijelu rada ukazat ćemo na dva izazova s kojima bi se u budućnosti Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini mogla suočiti u upravljanju hodočašćem na Ajvatovicu kao dijelom nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine.

Prvi izazov je ideološke naravi. Naime, od 90-ih godina XX stoljeća do danas u Bosni i Hercegovini se među nekim Bošnjacima proširilo tzv. *selefijsko* razumijevanje islama koje je netolerantno prema bilo kakvim vjerskim tradicijama koje se ne temelje na doslovnoj praksi Allahovog Poslanika, a.s. Vrlo brzo na udaru samozvanih selefija našli su se gotovo svi aspekti islamske tradicije Bošnjaka, od maturidijskog akaida i hanefijskog mezheba, preko zajedničkog zikra, namaske dove i mevluda, do dovišta.⁶ Zbog specifičnog učenja dove na ajvatovačkoj stijeni, mjestu na kojem je prema narodnoj legendi primljena Ajvaz-dedina dova, na posebnom udaru selefija našlo se dovište na Ajvatovici. Samozvane selefije kontinuirano putem interneta i društvenih medija te javnih nastupa problematiziraju učenje dove na Ajvatovici, a pogotovo narodno vjeronanje prema kojem se hodočašće na Ajvatovicu naziva "Mali hadž". S tim u vezi, hodočašće na Ajvatovicu i učenje dove pored Ajvaz-dedine stijene samozvane selefije su nazvali širkom (idolopoklonstvom).⁷ S druge

strane, budući da još uvijek posjetioци prolazeći kroz ajvatovačku stijenu uzmu poneki kamen radi "bereketa" ili "napretka", što je protivno islamskom učenju i na što bošnjačka ulema kontinuirano upozorava, zaštita Ajvatovice kao nematerijalnog kulturnog naslijeđa našla se pred dvojakim ideološkim izazovom: unutaršnjim i vanjskim. Unutarnji izazov je očuvanje čistog islamskog učenja i obredne prakse na Ajvatovici. Posljednjih godina Muftijstvo travničko poduzelo je niz koraka u pravcu svođenja legende o Ajvaz-dedi na nivo narodnog predanja, a ne vjerske istine, što će u konačnici dovesti do desakralizacije Ajvaz-dedine stijene.⁸ Izgradnja džamije, kao istinskog svetog mjesta muslimana, iznad ajvatovačke livade svakako će pomoći u tome.⁹

Što se vanjskog izazova tiče, važno je naglasiti da je zaštita vjerskog nematerijalnog kulturnog naslijeđa ili žive vjerske baštine u izravnoj nadležnosti vjerske zajednice u okrilju koje se to naslijeđe njeguje. To znači da, ukoliko bi iz ideoloških razloga došlo do nestanka neke žive vjerske baštine, što hodočašće na Ajvatovicu svakako jeste, odgovorni državni organi ili UNESCO, zbog poštovanja vjerskih sloboda, ne bi zahtijevali njeno očuvanje. Stoga, sprečavanje utjecaja netolerantne tzv. selefijske ideologije čiji sljedbenici bi zasigurno zabranili okupljanje na Ajvatovici i druge brojne tradicijske vrijednosti Bošnjaka poput: tradicionalnih mevluda, mukabela, tekija, zikra i slično, važna je ustavna obaveza Islamske zajednice.¹⁰ Naravno, to se najbolje može postići kroz odgojno-obrazovne institucije Zajednice unutar kojih se o važnost islamske tradicije Bošnjaka i nematerijalnog kulturnog naslijeđa još nedovoljno govori.

⁶ O ideološkim izazovima s kojima se Islamska zajednica suočava u današnje vrijeme vidi: *Islamska tradicija na razmeđu stoljeća: Izazovi novih tumačenja islama*, ur. Elvir Duranović i Sumeja Ljevaković-Subašić, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, Sarajevo, 2018.

⁷ Naprimjer, Safet Suljić navodi: "Zato nije čudo što je Ajvatovica u narodu poznata

i kao 'Mala Ćaba'. Indolentan odnos i prešućivanje takvih pojava od strane Islamske zajednice u najmanju ruku je zabrinjavajući, jer to znači prešućivanje opasnog sujevjerja koje je samo po sebi jedan vid neoprostivog grijeha – širka." Vidi: Suljić, 2013:19.

⁸ O aktivnostima Muftijstva travničkog na sprečavanju neislamskih pojava na

Ajvatovici vidi: Adilović, 2020:59-60.

⁹ Džamija na platou Ajvatovice svečano je otvorena u okviru 511. Dana Ajvatovice održanih 2021. godine. Vidi: Arifović, 2021:6.

¹⁰ *Ustav Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, čl. 4, str. 1, http://www.islamskazajednica.ba/images/stories/Ustavi/Ustav_IZ-e_iz_1990.pdf.

Drugi izazov s kojim bi se hodočašće na Ajvatovicu eventualno moglo suočiti, a na koji se posebno želimo osvrnuti, jeste činjenica prema kojoj zemljišne parcele na kojima se izvršavaju vjerski programi tokom manifestacije “Dani Ajvatovice”, Ajvaz-dedina stijena i ajvatovačka livada, nisu u vlasništvu Islamske zajednice, već države Bosne i Hercegovine. Njima u današnje vrijeme upravlja državna kompanija “Srednjobosanske šume”. Odnos državnih organa prema vjerskim zajednicama od demokratskih promjena do danas je u mnogim aspektima korektan. Državni organi kao i njene privredne, obrazovne i kulturne ustanove imaju osjećaj za vjerske potrebe svih građana, među njima i Bošnjaka. U tom smislu, kompanija “Srednjobosanske šume” donijela je odluku o zaštiti pojasa oko Ajvatovice.¹¹ Slično su, recimo, uradile državne kompanije i u Kladnju štiteći dovište kod Brateljevačke pećine.¹² Međutim, okolnosti se mogu promijeniti. Stoga, izuzetno je važno da Zajednica pronađe načina da u dogovoru s državom otkupi ili na neki drugi način postane vlasnik parcela na kojima se nalaze dovišta. Raduje činjenica da su odgovorni u Medžlisu IZ Donji Vakuf već pokrenuli procese oko pribavljanja vlasništva nad Ajvaz-dedinom stijenom i ajvatovačkom livadom.¹³

Mogućnosti Islamske zajednice za proširivanje prijedloga otvorene Preliminarne liste nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine

Ovom prilikom skrenut ćemo pažnju na još jedno dovište koje svojom hiljadugodišnjom tradicijom zaslužuje da se nađe na Preliminarnoj listi nematerijalnog kulturnog naslijeđa

Bosne i Hercegovine. Naime, elementi *žive vjerske baštine* na osnovu kojih se hodočašće na Ajvatovicu našlo na otvorenoj Preliminarnoj listi nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, u manjoj ili većoj mjeri, prisutni su i na dovištu kod Brateljevačke pećine, općina Kladanj. Ovo dovište jedno je od najstarijih u Bosni i Hercegovini i zasigurno je mnogo starije od Ajvatovice.¹⁴ Geneza dovišta kod Brateljevačke pećine seže u daleku predislamsku i pretkršćansku prošlost Bošnjaka i kao takvo predstavlja rezervoar kolektivne memorije Bošnjaka. Dovište kod Brateljevačke pećine bi se, stoga, trebalo naći na listi nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine uz prethodno ispunjavanje aplikacije u kojoj bi se naglasio njegov značaj.

Zaključak

U ovom radu ukratko smo predstavili na koji način Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini upravlja hodočašćem na Ajvatovici kao nematerijalnim kulturnim naslijeđem. Stavljajući hodočašća na Ajvatovicu na otvorenu Preliminarnu listu nematerijalnog kulturnog naslijeđa i žive vjerske baštine Bosne i Hercegovine važno je iz nekoliko razloga, od kojih ćemo spomenuti dva. Hodočašće mjestima značajnim za duhovnost ljudi prisutno je u tradiciji svih monoteističkih zajednica na Balkanu i šire. Njegovanjem tradicije hodočašća na Ajvatovicu kao žive vjerske baštine, ali i odlaskom na druga dovišta, Bošnjaci s ponosom ističu privrženost svojoj vjeri islamu, na isti način na koji to katolici čine hodočašćem u Međugorje ili crkvi sv. Ive u Podmilačju kod Jajca, odnosno pravoslavci posjetom manastirima na Svetoj Gori. Također, nematerijalna kulturna baština usko

je povezana s materijalnim naslijeđem, prvog nema bez drugog. Živa vjerska baština njeguje se u ili pored materijalnih kulturnih spomenika, u slučaju Ajvatovice to su Ajvaz-dedina turbe, džamija i medresa Hasana Kafije Prušćaka, a odnedavno i džamija iznad ajvatovačke livade. U tom smislu, nematerijalno kulturno naslijeđe i živa tradicija snažno naglašavaju značaj materijalnog naslijeđa pored kojeg se održavaju, čime zaštita jednog neminovno vodi zaštiti i očuvanju drugog.

U drugom dijelu rada ukazali smo na glavne izazove s kojima bi se Zajednica mogla suočiti u budućnosti, a vezani su za njeno upravljanje hodočašćem na Ajvatovici kao nematerijalnim kulturnim naslijeđem. Pri tome smo ponudili prijedloge nekih aktivnosti koje Zajednica može poduzimati kako bi išla u susret spomenutim izazovima.

Na kraju rada ponudili smo još jedan *kulturni prostor* koji bi se mogao naći na Preliminarnoj listi nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, a to je dovište kod Brateljevačke pećine kod Kladnja.

Prilikom pripremanja prijedloga za uvrštavanje hodočašća na Ajvatovicu na Preliminarnu listu nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, Islamska zajednica i njene naučne i naučnoistraživačke institucije nisu od državnih organa bile prepoznate kao adekvatan partner. Imajući navedeno u vidu, naučne i naučnoistraživačke institucije Islamske zajednice u narednom periodu trebale bi posvetiti više pažnje izučavanju, promociji, zaštiti i očuvanju materijalnog i nematerijalnog kulturnog naslijeđa u vlasništvu Islamske zajednice kako bi njihov angažman na tom polju bio prepoznat od šire naučne i kulturne javnosti.

¹¹ ŠPD “Srednjobosanske šume” osmislilo je projekt “Park prirode – Ajvatovica” koji se realizira od 2013. godine. Na taj način su prostor Ajvaz-dedine stijene i ajvatovačke livade kao i pristupni putevi do njih postali zaštićeno područje. Vidi: “Prezentiran projekat Park prirode

Ajvatovica, online adresa: <https://bug.ba/prezentiran-projekat-park-prirode-ajvatovica.html> (Dostupno, 12.2.2024)
¹² *Urbanistički projekat lokaliteta Djevojačka pećina*, Tuzla, 2021, online adresa: [PECINA.pdf \(Dostupno, 12.2.2024\)](https://af.unsa.ba/wp-content/uploads/2022/09/ZPKONJUH_UP_DJEVOJACKA_</p>
</div>
<div data-bbox=)

¹³ Intervju s Amir-ef. Čavkom, glavnim imamom MIZ Donji Vakuf. Intervju obavio Elvir Duranović. U Donjem Vakufu 12. aprila 2022.

¹⁴ O dovištu kod Brateljevačke pećine vidi: Hadžijahić i H.H.S., 1981:473-490.

Literatura

- Adilović, Ahmed (2020). "Doprinos Ajvatovice očuvanju bošnjačke kulture i tradicije", u: *Ajvatovica – jučer, danas, sutra*, zbornik radova, Travnik: Muftijstvo travničko, 50-60.
- Arifović, Rabija (2021). "Na Ajvatovici obnavljamo zavjet da ćemo čuvati amanet vjere i domovine", *Preporod*, 13, 6.
- Čepalo Husein (1991). *Ajvatovica – Mala Čaba*. Bez mjesta izdavanja.
- Duranović, Elvir (2010). "Viteški duh Ajvatovice", *Preporod*, 12/926, 42-43.
- Duranović, Elvir (2018). *U potrazi za Svetim – Dovišta na području Muftijstva travničkog*. Sarajevo: El-Kalem.
- Duranović, Elvir (2020). "Utjecaj Ajvatovice na organizaciju ostalih dovišta u BiH". U: *Ajvatovica – jučer, danas, sutra*, zbornik radova, Travnik: Muftijstvo travničko, 109-117.
- Grupa autora (2010). *Ajvatovica*, Travnik: Muftijstvo travničko, Zagreb: Zoro d.o.o., Sarajevo: Naklada Zoro d.o.o.
- Gafić, Mustafa (1997). "Pripreme za 'Ajvatovicu 97'", *Preporod*, 9, 25.
- Hadžić, Mulo (2005). *Prusac i njegovo dovište Ajvatovica-Donji Vakuf*. Sarajevo: Centar za promociju civilnog društva.
- Hadžijahić, Muhamed i H.H.S. (1981). "Pećina u Brateljevićima kod Kladanja kao kultno mjesto", *Glasnik VIS-a*, 3, 473/490.
- (2018). *Islamska tradicija na razmeđu stoljeća: Izazovi novih tumačenja islama*, zbornik radova, ur. Elvir Duranović i Sumeja Ljevaković-Subašić, Sarajevo: Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka.
- "Konvencija o očuvanju nematerijalnog kulturnog naslijeđa", pariz, 17. oktobra 2003, online adresa: <https://www.fimks.gov.ba/ARHIVA/files/Konvencija-o-ocuvanju-nematerijalnog-kulturnog-naslijeja.pdf> (Dostupno, 25.1.2023).
- "Odluka o formiranju otvorene preliminarne liste nematerijalnog kulturnog naslijeđa u Federaciji Bosne i Hercegovine, online adresa: <https://ich.unesco.org/doc/src/33968.pdf> (Dostupno, 25.1.2023)
- "Preliminarna lista nematerijalne kulturne baštine Bosne i Hercegovine", <https://unescoibih.mcp.gov.ba/konkursi/?id=15125> (Dostupno, 25.1.2023)
- "Prezentiran projekat Park prirode Ajvatovica, online adresa: <https://bug.ba/prezentiran-projekat-park-prirode-ajvatovica.html> (Dostupno, 12.2.2024)
- (1990). "Program Ajvatovice", *Preporod*, 11, 5.
- (2016). "Programski sadržaji 506. Dana Ajvatovice", *Preporod*, 10, 62.
- Suljić, Safet (2013). *Ajvatovica – bogumilska ostavština i novotarska tradicija*. Bez mjesta: Et-Taqwa.
- Urbanistički projekat lokaliteta Djevojačka pećina*, Tuzla, 2021, online adresa: https://af.unsa.ba/wp-content/uploads/2022/09/ZPKONJUH_UP_DJEVOJACKA_PECINA.pdf (Dostupno, 12.2.2024)
- Ustav Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, čl. 4, str. 1, http://www.islamskazajednica.ba/images/stories/Ustavi/Ustav_IZ-e_iz_1990.pdf.
- Zečević, Safvet S. (1928). "Hodočašće na Ajvatovicu", *Gajret*, 16, 245-248. i 17, 344-346.

الموجز

التراث الثقافي غير المادي وإدارة «الأماكن الثقافية» في إطار المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك

ألفير دورانوفيتش

يمثل التراث الثقافي غير المادي أو "التراث الديني الحي" جزءاً مهماً من الهوية الثقافية لكل مجموعة عرقية أو دينية. وبحسب "اتفاقية صون التراث الثقافي غير المادي" لليونسكو، فإن التراث الثقافي غير المادي يشمل أيضاً "الأماكن الثقافية"، ويتجلى في خمسة مجالات، تشملها: "الممارسات الاجتماعية والطقوس والمناسبات الاحتفالية". في هذا المجال وضمن القائمة الأولية المفتوحة للتراث الثقافي غير المادي في البوسنة والهرسك، توجد مناسبة زيارة أيفاتفيتسا. يعرض كاتب المقال تجارب المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك في تنظيم زيارة أيفاتفيتسا، ويتساءل عن إمكانية حماية زيارة أيفاتفيتسا باعتبارها تراثاً دينياً حياً، ويلفت الانتباه إلى التحديات التي قد تواجه منظمي تلك الزيارة في المستقبل. كما يروج الكاتب في هذا المقال، المكان الثقافي الآتي: التجمع الديني عند كهف براتيليفيتشي بالقرب من مدينة كلادان، والذي يمكن أن يُدرج في القائمة الأولية للتراث الثقافي غير المادي في البوسنة والهرسك.

الكلمات الرئيسية: التراث الثقافي غير المادي، الأماكن الثقافية، زيارة أيفاتفيتسا، كهف براتيليفيتشي، المشيخة الإسلامي، البوسنة والهرسك.

Summary

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AND THE MANAGEMENT OF AREAS OF CULTURAL SIGNIFICANCE PERTAINING TO THE ISLAMIC COMMUNITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Elvir Duranović

Non-material cultural heritage is or *the living religious legacy*, is a significant segment of the cultural identity of any ethnic or religious community. According to the UNESCO Convention, non-material cultural heritage is defined, among other things, as *cultural spaces*, and is manifested in five domains, of which the third incorporates: *social practices, rituals and festive events*. Within this domain, Bosnia and Herzegovina has Ajvatovica Pilgrimage on the Open Preliminary List of Intangible Heritage. In this article, the author presents the experience of the Islamic Community in organizing the pilgrimage to Ajvatovica, explores some prospects for preserving the sight as a living religious heritage, and points out some challenges that the organizers may face in future. The author here also discusses another *cultural space*, *Brateljevići* cave near Kladanj which could also be promoted as another sacred location along with Ajvatovica for the Preliminary List of Intangible Heritage of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: intangible heritage, *cultural space*, pilgrimage to Ajvatovica, *Brateljevići* cave, the Islamic Community, Bosnia and Herzegovina